

РЕКРЕАЦИОННАЯ ГЕОГРАФИЯ В XXI ВЕКЕ

Ученые записки Таврического национального университета имени В.И.Вернадского
Серия «География». Том 24 (63). 2011 г. № 2, часть 2. С. 115-119.

УДК 502.15(477.8)[502.15+502.171](477.8)

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

Кілінська К.Й., Гриб'юк С.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

У публікації розглядаються ключові підходи до рекреаційного природокористування (ємність, оцінка, соціальне замовлення, природоохоронна спрямованість). Основою комплексного вивчення рекреаційного природокористування слугує системний підхід, який базується на аналізі і впорядкованості функціонування різних видів рекреації.

Ключові слова: *рекреаційне природокористування, рекреаційна ємність, оцінка рекреаційного природокористування, системний підхід.*

ВСТУП

Природокористування є складною системою взаємодії суспільства і природи, яка реалізується через заходи, які спрямовані на освоєння, використання, перетворення, відновлення та охорону природних ресурсів і відображає зв'язки між виробництвом, населенням і оточуючим середовищем. В процесі рекреаційного природокористування (РП) природа і суспільство виступає одним з провідних чинників відпочинку і оздоровлення, відновлення фізичних і нервово-психічних сил людини.

РП чітко виконує три основні функції: соціальну, економічну і природоохоронну. *Соціальна функція* - це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і розумового здоров'я суспільства. *Економічна функція* полягає у відновленні робочої сили. Завдяки рекреаційній діяльності підвищується працездатність, зростає фонд робочого часу, збільшується продуктивність праці. До економічної функції належить розширення сфери застосування праці і прискорений розвиток соціальної і виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного РП. *Природоохоронна функція* полягає в попередженні деградації природних комплексів під впливом антропогенної діяльності, в тому числі і рекреаційної.

Різним аспектам РП останніми роками присвячена обширна література, яка за функціональним призначенням поділяється на чотири групи: економічні, проектні, географічні і бібліографічні роботи. Значний розмах в нашій країні отримали проектні дослідження, пов'язані з плануванням місць лікування і відпочинку. У цій області видані як численні праці з планування окремих рекреаційних місцевостей, так і цілий ряд методичних, нормативних і інших робіт.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із складних і мало розроблених питань РП є вивчення *ємкості ТРК*. При рішенні цього питання необхідно визначити стійкість природного комплексу до рекреаційного навантаження. Складність рішення визначається як різноманітністю комплексів, так і різноманітністю форм дії, необхідністю врахування просторових і тимчасових чинників. Наразі дуже часто зустрічаються наукові публікації, присвячені визначенню стійкості природних комплексів (головним чином рослинності) до рекреаційних навантажень (Казанська, 1972). Слабким розвитком характеризується науково обгрунтоване планування ємкості та інших критеріїв (інженерно-технічні споруди), необхідних при організації територіальних систем відпочинку, лікування і туризму. Крім того, в поняття ємкості входить розгляд питань психофізіологічної сумісності окремих видів занять. Таким чином, ємкість визначається стійкістю природних комплексів і збереженням комфортних умов.

Інша важлива проблема РП - це *оцінка рекреаційних ресурсів*. Для характеристики і оцінки природних ресурсів і умов розробляється спеціальна методика, яка дозволяє генералізувати і оптимізувати набір чинників. Ступінь розробленості оцінкових методик різна. Найбільш розроблена рекреаційна оцінка впливу кліматичних чинників, де широко застосовується комплексний підхід (Данілова, 1974), оцінка рекреаційної різноманітності (Кілінська, 2007), оцінка естетичних властивостей природних об'єктів (Багрова, 1971). Позитивним моментом оцінкових робіт є проведення процедури оцінювання РП окремо для літніх і зимових видів відпочинку, лікування, оздоровлення, туристичних занять. Проведення оцінки РП вимагає створення інформаційної системи, що базується на регіональному матеріалі.

РП формувалося під впливом таких чинників, як джерела попиту, наявність певних ресурсів і економічна можливість їх освоєння (включаючи бюджет засобів і часу). Це зумовило освоєння в першу чергу доступних до джерел споживання і багатих рекреаційними ресурсами територій (Карпати, Крим), що характеризуються одним з найпопулярніших функціональних підтипів природокористування - купально-пляжним, ресурси якого обмежені часом. Тому окремі території України випробовують великі перевантаження.

Першочергове значення у формуванні РП має *соціальне замовлення суспільства*. Саме цим чинником визначається велика концентрація установ лікувального і оздоровчого типу поблизу промислових агломерацій. Зростає рекреаційний потенціал таких давно відомих курортів, як Трускавець Моршин і ін.

Перехід на п'ятиденний робочий тиждень (1967, 1968 рр.) різко збільшив потребу у площі коротко часового (приміського) відпочинку. Зросла увага до вивчення питань, пов'язаних з цим видом природокористування. Перші результати дослідження показали складність і різноманітність питання, що залежить від історичних чинників, розмірів урбанізованих територій, особливостей їх географічного оточення, транспортних умов тощо. З розвитком транспортних засобів, особливо особистих, все частіше відбувається накладання в територіальному аспекті короткочасного відпочинку на тривалий, що

виявляється у збільшенні навантаження популярних і вже перевантажених приморських територій. Така ситуація посилюється сезонним піком РП, який припадає на два літні місяці (липень-серпень).

РП серед інших видів землекористування відноситься до категорії найдинамічніших і таких, що швидко розвиваються, тому вимагає вивчення тенденцій його розвитку.

РП знаходить віддзеркалення як в появі нових форм рекреації, так і в особливостях напряму розвитку старих форм. Серед них перспективною вважається створення національних природних парків (НПП), які суміщають природоохоронні, рекреаційні й господарські функції. Зі всіх видів організованого РП НПП займають найбільші площі. Таким чином РП тісно пов'язане з питаннями охорони природи.

Загалом раціонально спрямоване РП приносить, порівняно з іншими видами природокористування, найменшу шкоду навколишньому середовищу і тому в системі територій, що охороняються, може входити до складу тих, що комплексно охороняються.

Методично РП слід розглядати як єдність процесів організації рекреації і використання природних умов і ресурсів, передбачення змін стану навколишнього середовища під впливом рекреаційної діяльності, задоволення потреб населення в природних рекреаційних ресурсах і відновлення робочої сили.

РП характеризується регіональною локалізацією і може розглядатись як елемент регіональної економічної і соціальної політики. Тому в якості об'єкта РП в умовах його інтенсифікації слід розглядати туристично-рекреаційний комплекс (ТРК). ТРК вирізняється складною внутрішньою структурою, що обумовлена розвитком матеріально-технічної бази галузей рекреаційної спеціалізації, виробничої і соціальної інфраструктур, станом навколишнього середовища, наявністю трудових ресурсів, характером розселення населення в рекреаційних районах. Зовнішні зв'язки комплексу визначаються соціально-економічними умовами комплексоутворення, такими як транспортно-географічне положення комплексу, зв'язок з внутрішніми пунктами матеріально-технічного і продовольчого постачання, розташуванням відносно зон, з яких в пікові сезони може бути залучена додаткова робоча сила. РП потребує використання методів, що „пройшли” певний період апробації (табл. 1).

Теоретичною основою комплексного вивчення РП служить *системний підхід*, який дозволяє аналізувати і впорядкувати функціонування тих чи інших систем, встановлювати відповідність між метою, можливостями вирішення проблеми і необхідними для цього ресурсами.

Системний підхід - це сукупність процедур формування уявлення про об'єкти як системи та певні способи їх дослідження (Садовський, 1977). Предметною реалізацією системного підходу до вивчення об'єктів є екологічний, ландшафтний, ландшафтно-екологічний, антропогенно-ландшафтний підходи. Він взаємопов'язує методичний арсенал зазначених підходів з аналізом і оцінкою РП у певній системі методів дослідження.

Наскрізними складовими системного аналізу є: 1) математичний експеримент; 2) експертний аналіз; 3) математична інтерпретація-формалізація; 4) змістовна інтерпретація.

Системний підхід до вивчення екосистеми вимагає вирішення наступних завдань: вивчення її складових частин - x_1, \dots, x_n і взаємодіючих з нею об'єктів оточуючого середовища - S_1, \dots, S_k ; встановлення структури РП, тобто сукупності внутрішніх зв'язків і стосунків g_1, \dots, g_k , а також зв'язків між РП і оточуючим середовищем; знаходження функції F , яка визначає характер змін компонентів РП і зв'язків між ними під дією зовнішніх об'єктів $S_1(t), \dots, S_k(t)$.

Системний підхід вирішує проблеми прийняття рішень в умовах складної різнопланової інформації (Поздnev, 2003). Його основними структурними частинами є експертний неформалізований аналіз і математичний експеримент. Межа між ними рухома, може поступово переміщуватися в область експертного аналізу відповідно до формалізації відповідних змістовних процедур.

Таблиця 1

Група основних методичних підходів дослідження рекреаційного природокористування

<i>№ пп.</i>	<i>Методичні підходи</i>	<i>Сутність підходів</i>
1.	Генетичний	На основі початкової оцінки виявляє розвиток РП
2.	Нормативний (цільовий)	Досліджує явища та умови, які вирішують досягнення окресленої мети
3.	Історичний	Розглядає явище у взаємозв'язку з його історичними формами. Зв'язок різних історичних форм існування одного і того ж явища означає, що сучасний стан об'єкта є закономірним результатом його попереднього стану, а майбутній – закономірний результат розвитку в минулому і сьогоденні
4.	Комплексний	Розглядає явище у взаємозв'язку і залежності. Його використання обумовлене складністю об'єкта дослідження
5.	Системний	Розгляд об'єкта як системи і способів її дослідження
6.	Структурно-системний	Передбачає структуризацію, параметризацію і формалізацію систем
7.	Програмно-цільовий	Визначає функціонування різних за рангом систем (від простої до складної), аналізує раціональність системи відносно мети, умов і чинників розвитку
8.	Екологічний	Аналізує взаємодію суспільства і природи з позиції динамічної рівноваги між людиною і природою
9.	Соціальний	Окреслює інтереси людини, суспільства загалом

В цьому окресленні системний аналіз можна визначити як основний методологічний апарат при прогнозуванні зміни навколишнього середовища. Як

доказ цьому є наступні положення. Схема процедури системного аналізу складається із: 1) постановки проблеми; 2) вибору мети дослідження; 3) постановки завдання; 4) визначення критеріїв; 5) виявлення напрямів вирішення проблеми; 6) створення математичної моделі; 7) дослідження моделі; 8) аналіз стратегій; 9) рішення оптимального управління; 10) прийняття рішень.

Кишинская К.И. Ключевые вопросы рекреационного природопользования и методические подходы к их решению / К.И. Кишинская, С.И. Грыбюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. – 2011. – Т. 24 (63). – №2, ч. 2 – С. 115-119. В публикации рассматриваются ключевые подходы к рекреационному природопользованию (емкость, оценка, социальный заказ, природоохранная функция). Основой комплексного изучения рекреационного природопользования является системный подход, который базируется на анализе и упорядоченности функционирования разных видов рекреации.

Ключевые слова: рекреационное природопользование, рекреационная емкость, оценка рекреационного природопользования, системный подход.

Kilinska K. The main questions of recreational nature management and methodical approaches to their interpretive / K. Kilinska, S. Grubjuk // Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. – Series: Geography. – 2011. – Vol. 24 (63). – № 2, p. 2 – P. 115-119.

The main approaches to recreational nature management (estimations, social order, nature management) showed in the article. The system approach to complex investigated of recreational nature management are basis on the analysis different types of recreational.

Keywords: recreational nature management, estimations of recreational nature management, system approach.

Поступила в редакцию 08.04.2011 г.